

УДК 821.161.2-1.09»19/20»Ю.Тарнавський:7.041

ПРО ТІЛО, ЩО ВИРОСЛО З ПОКІРНОГО ЧОРНОГО ПЛАЩА: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТІЛА У ПОЕЗІЇ ЮРІЯ ТАРНАВСЬКОГО

Котик Ігор Володимирович

0000-0003-4948-431X

ihrktk@gmail.com

кандидат філологічних наук

Інститут Івана Франка НАН України

Анотація. У статті розглянуто особливості зображення тілесності у поетичних творах Юрія Тарнавського. Тілесність, як вона представлена у Тарнавського, часто дезінтегрована і відображає внутрішню боротьбу ліричного героя. Одним із лейтмотивів вкоріненої в екзистенціалізм творчості поета є зникомість, ефемерність існування. Метафорика тілесності певною мірою залежить від наявності/відсутності в зображуваному тілі таких феноменів, як біль, рана і т.п. Стаття торкається семантичних зв'язків тіла і душі, а також тіла і творчості. Творчість, за Тарнавським, дає змогу митцеві вийти за рамки своєї тілесності, за рамки обмеженості часо-просторових координат.

Ключові слова: Юрій Тарнавський, поезія, тіло, екзистенціалізм, метафоризація тіла.

У той час, коли в Україні поетичні збірки було прийнято відкривати т. зв. паровозами (обов'язковим славленням соціалістичного раю), двадцятидворічний Юрій Тарнавський, який за 4 роки до того прибув з Німеччини до Америки, на початку своєї першої збірки «Життя в місті» (1956 р.) пише про брак сенсу життя і про суїцид. Мовляв, зорям остогидло жити і вони “кидаються з висот / вниз, / і тільки їх блискучі тіла, / мертві вже тіла, / вдаряються об край неба” [7, с. 9]. Трохи далі у цій збірці буде сказано, що чоловіки “вішають свої тіла, / як покірні чорні плащі” [7, с. 18].

Звичайно, молодий письменник читав «Міт про Сизифа», і попри те, що в значно пізніше написаному автобіографічному есеї він згадує про цей твір Альбера Камю без ентузіазму (а про роман «Сторонній», між іншим, – із захопленням) [5, с. 276], основне питання філософії – варте чи не варте життя того, щоб бути прожитим, [2, с. 72] – стало наріжним у першій збірці українського поета.

Отож, відповідно до провідної думки «Міту про Сизифа», у збірці Юрія Тарнавського «Життя в місті» виявляється, що тіло виросло з «покірного плаща», і то виросло неабияк – воно стало чимсь на кшталт органу мислення: «думати про смерть / тілом...» [7, с. 32]; «я марю, не мозком, а цілим тілом» [7, с. 38]; «тілом <...> / зрозуміти безмірність одного дня» [7, с. 32–33]. Камю писав: «Міркування тіла варте міркування розуму, і тіло уникає самознищення. Звичка жити передусім набутій звичці мислити» [2, с. 76]. Тарнавський пише: «мене рятує спрага тканин мого тіла» [7, с. 37].

Цей факт становлення тіла як органу мислення, як владної інстанції лежить в основі усієї дальшої прив'язаності письма поета до тілесності.

Особливої значимості тіло набуло у п'ятій збірці Юрія Тарнавського «Без Еспанії». Можна назвати її поемою у прозі, написано її було по тому, як у середині 60-х рр. Тарнавський з тодішньою дружиною Патрицією Килиною (Воррен) повернулися до Америки з Іспанії, де прожили понад рік. Ця збірка – одна з найбільш ірраціональних в українській поезії ХХ ст., її публікація в журналі «Сучасність» викликала хвилю обурення поціновувачів поетичного мистецтва. Коли у «Житті в місті» говорилося про тіло як свідомість – з позиції свідомості, раціональною мовою, то застосований у «Без Еспанії» радикальний (ірраціональний) спосіб письма можна вважати спробою промовляти з позиції тіла-підсвідомості.

Тіло у цій збірці прирівнюється до свідомості («від краєвидів, творених рухом наших тіл, немов свідомістю» [7, с. 133]), а то й навіть перевищує свідомість: «тіло, що довше від моїх думок» [7, с. 147]. Воно ж – множинне, дезінтегроване, партикульоване, делеговане органами, неодноразово позначуване словом «м'ясо», «поділене на тисячу кусків» [7, с. 135]. То про нього Богдан Бойчук, колега Тарнавського по Нью-Йоркській групі, згодом напише, що «сота вже обсеє ротом, м'ясом, слиною і кров'ю до ніяких нових глибин естетики чи існування не веде» [1, с. 50] та що надмір тілесності у цій збірці – «найбільший мінус» [1, с. 50] аналізованих Бойчуком перших дев'яти збірок Тарнавського 50–60-х рр. Дезінтеграція тіла переважно асоціюється з негативними емо-

ціями, місцями шокує, хоча вона цілком надається і до опису приємного досвіду, як ось, наприклад, тут: «Мої цілунки, і руки перетворюються на лютні під ними, солодка музика пливе із них, змішана з теплом, і я гублюся між поцілунками, змішаними з волоссям, і між устами, що довшають і розсипаються, як волосся, і знову Лісбона починається в моїх очах, і я виходжу з них на вулиці без кінця і без ширини, з серцями замість будинків, і з устами Амалії Рудрігеш замість бруку, стає пусто від сліз, і моя кров зникає за рогом вулиці, як сумна пара, і корабель зі мною ніколи не вернеться до цього порту, і я загубив його назавжди, і моє тіло, поділене на тисячу кусків, пливе на малих човнах поцілунків у мою сторону» [7, с. 135].

Критика не мала впливу на поетичний почерк Тарнавського, а коли мала, то хіба ще більше розбурхала його поетичні інтенції, – після «Без Еспанії» і створюваної під впливом музики рок збірки «Пісні є-є» поет знову занурився в тілесність у написаному в формі анкет циклі «Анкети» та збірці верлібрів із дуже важкою ритмікою «Поезії про ніщо». Якщо в «Без Еспанії» граматики все ще виказувала підвладність тіла особі – мова йшла про моє тіло, твоє тіло, наші тіла, то в «Анкетах» і «Поезіях про ніщо» автор послідовно уникає вказівки на власника тіла – тим самим надаючи тілесності універсального, надособистісного характеру. В «Поезіях про ніщо» тілу приписуються ознаки механізму, декларується його пріоритетність не тільки над свідомістю, але – хоч як це парадоксально – й над самим тілом. Зокрема, у вірші «Жінка курить» тіло мовби перевищує самого себе: воно, «здається, розходить, як дим» [7, с. 369], а дим порівнюється з «додатковим тілом, чи принаймні додатковою частиною його». Та ця експансія тіла за рахунок диму – надто двозначна: тіло, що розходить, як дим, втрачає свою визначену форму, стає аморфним і ефемерним. Стає зниким. Образів, що сугестують зникимість тіла, у Тарнавського багато, вони розкидані по всіх збірках. Ось деякі цитати: «тіло, меншає, неначе лід в теплій воді» [7, с. 104]; «решта його тіла, прозоре, мов цвіт кульбаби» [7, с. 349]; «ранок розвівав моє тіло з ліжка, як туман» [6, с. 79].

У згадуваній вище збірці поезій прозою «Без Еспанії» тіло і все, що довкола нього, мерехтіло у невловимих конфігураціях. Так званий паратакситичний синтаксис, що є нанизуванням словосполучень, передає зв'язки між речами і поняттями на дуже посередньому рівні. З огляду на те, що авторові йшлося про якнайбезпосередніше відтворення емоційного стану, такий синтаксис і така модель світу цілком адекватні. У збірці «Поезії про ніщо» кон-

цепція інакша, вже самі назви віршів, що вказують на процесуальність («Чоловік лежить», «Чоловік іде дорогою», «Чоловік кричить», «Чоловік біжить над морем», «Жінка курить», «Гола жінка лежить між своїм боком і рукою», «Хтось стукає у двері», «Весна вертається в сад», «Дехто не хоче вмерти» тощо), зобов'язують до раціональнішої візії світу. І це загальносправджується, але надто багато у цій збірці порівнянь: не метафор, в яких речі, поняття парують між собою, зливаються, а порівнянь, котрі вказують лише на приблизну подібність, непевне враження. Оскільки саме існування людського тіла непевне, тимчасове, то Тарнавський порівнює суще з тим, що колись буде, і з тим, чого вже нема. У вірші «Нога знаходиться в черевіку» читаємо: «у тісній, постійній / ночі зі шкіри, знаходиться [нога. – І. К.], / бліда, як схема ноги, / що колись буде, чи / рентгенівський знімок такої, / що вже була» [7, с. 350].

Загалом беручи, трактування тіла пронизане у Тарнавського такими малопривабливими мотивами, як біль, рана тощо. У вірші «Рана має ім'я» рана має не тільки ім'я, а й право на здобування щастя, вона їде на велосипеді, махає червоною хустиною, їсть тощо [7, с. 327] – тобто рана є персоніфікацією людини. У циклі «Нулі і одиниці» рана становить інструментарій пізнання світу:

«дивлюся на світ крізь дірку від ключа мого тіла
дивитися на світ крізь рану, немов крізь
дірку від ключа» [6, с. 123]

Складається враження, що форма метафоризованого тіла змінюється залежно від того, чи є у ньому біль або рана. Тіло без болю або рани – площинне: «...на пустих площах свого висохлого тіла / шукає за привидами мастурбацій Казанова» [7, с. 293]). Тіло з болем/раною – це вмістилище (ліжка, постеля, хата, тісний кут, вагон, яма тощо): «я / сидів у вагоні свого / тіла, під час, коли воно везло мене, трясучись, / на якусь операцію, про яку я був завтомлений / питати» [6, с. 41]; «Затиснений, мов гола дитина, в тісний кут мого тіла <...>» [6, с. 99]; «Біль, як вогонь, ревів у його тілі» [6, с. 107]; «вертиться ціле життя в своїм тілі, як в невідгіднім ліжку» [6, с. 117]; «в чорній, холодній / ямі / свого тіла» [4, с. 16]. У вірші «Чоловік вмирає» тіло, яке покидають останні життєві сили, порівнюється з хатою, яку залишають (знімають картини зі стін, виносять постіль, згрібають зі столу дрібні предмети).

«Немає нічого поза тілом» [4, с. 90], – сказано в одній із п'єс Тарнавського, як парафраз відомої тези Дериди про текст. В інтерв'ю, відповідаючи на запитання Віктора Неборака про віру в душу, Юрій Тар-

навський сказав, що «переконаний, що коли ми помираємо, після нас нічого не залишається» [3, с. 257], та при цьому зіслався на модульну теорію свідомості, в основі якої теза про те, що різні частини мозку є автономними, внаслідок чого одна й та сама людина у різні моменти життя мислить по-різному.

Наприкінці я хочу звернутися до вірша «Тепер» зі збірки «Вино і ропа», написаної майже пів століття тому, однієї з тих, що в Україні ніколи не друкувалися у повному обсязі.

Тепер

«Тримаю в пальцях ручку,
як шостий палець, який до руки не причеплений,
показую нею на папері
плями слів, які зробило життя.

Частини мого тіла, зібрані в гурт,
стоять оподалік, як люди, вороже
до мене наставлені –
як моя рідня, перед якою я якось провинився,
і яка жде аж я відійду, щоб ніколи не вернутися.

Ручка переходить від слова до слова,
хоч не знати навіщо, оскільки ніхто
на них не дивиться,
і свідомість дзижчить на межі часу,
як на шибі вікна муха» [7, с. 313].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Б. Поезії про ніщо та інші поезії на цю саму тему / Бойчук Богдан // Сучасність. – 1971. – № 7/8. – С. 45–53.
2. Камю А. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 3: Есе [упоряд. О. Жупанський; автор післям. Д. Наливайко / пер. з франц.] – Харків: Фоліо, 1997. – 574 с.
3. Розмова Віктора Неборака з Юрієм Тарнавським // Неборак В. А. Г. та інші речі (есеїчки, популярна критика, дискурс). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С. 246–270.

REFERENCES

1. Boychuk B. Poezii pro nishcho ta inshi poezii na tsiu samu temu / Boychuk Bohdan. *Suchasnist'*, 1971, № 7/8. – P. 45–53. [Boychuk B., Poetry about nothing and other poems on this subject, *Modernity*, 1971, № 7/8, p. 45–53] (in Ukrainian)
2. Camus A. *Vybrani tvory: u 3 t., V. 3: Essays*, Kharkiv, Folio, 1997. [Camus A., Selected works, Vols. 1–3, V. 3: Essays, Kharkiv, Folio, 1997] (in Ukrainian)
3. Rozmova Viktora Neboraka z Iuriiem Tarnavskym. *Neborak V. A. H. ta inshi rechi (esejchyky, popularna krytyka, dyskurs)*, Ivano-Frankivs'k, Lileya-

Під цим вірш зазначено дату написання: 4 лютого 1970 року. Це день народження автора, тоді йому виповнилося 36. Нас передовсім цікавить, як у тому вірші представлено тіло – ота його метафорична рідня. Рідня, тобто тіло, постає в опозиції до авторського я. А що авторське я мислить тут про себе як про людину, що пише (аномальний шостий палець – це, між іншим, жест самоіронії), то творчість постає в опозиції до тіла. Щоб творити, митець мусить не просто «трима[ти] в пальцях ручку» і механічно «показу[вати] нею на папері плями слів» – його свідомість мусить бути напруженою і такою, що нехтує тілом і прагне вирватися за «межі часу».

Отже, згадуваний вище надмір тілесності поєднується у поезії Юрія Тарнавського з мотивом протистояння тілесності. У підтексті такої боротьби, виглядає, лежить той факт, що тілесна природа ставить людину в систему залежностей. «Як можна бути вільним, коли маєш тіло?» Це риторичне запитання Анатолія Франса, відоме українському читачеві передовсім завдяки Валер'янові Підмогильному, могло б бути мостом до концептуалізації тіла, що її пропонує Тарнавський. Вільним, як можна висувати з текстів поета, можна почуватися хіба що під час творчості.

4. Тарнавський Ю. 6x0 [драматичні твори]. – Київ: Родовід, 1998. – 360 с.
5. Тарнавський Ю. Босоніж додому і назад // Тарнавський Ю. Не знаю [вибрана проза]. – Київ: Родовід, 2000. – С. 243–413.
6. Тарнавський Ю. Їх немає [поезії]. – Київ: Родовід, 1999. – 428 с.
7. Тарнавський Ю. Поезії про ніщо і інші поезії на цю саму тему [поезії]. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської групи, 1970. – 384 с.

-NV, 2007. [Conversation between Viktor Neborak and Yuriy Tarnawsky, Neborack V. A. H. and others things, Ivano-Frankivsk, Lileya-NV, 2007] (in Ukrainian)

4. Tarnavsk'kyj Y. 6x0 [dramatychni tvory], Kyiv, Rodovid, 1998. [Yuriy Tarnawsky, 6x0, Kyiv, Rodovid, 1998] (in Ukrainian)
5. Tarnavsk'kyj Y. Bosonizh dodomu i nazad. *Tarnavsk'kyj Y. Ne znayu* [vybrana proza], Kyiv, Rodovid, 2000. [Yuriy Tarnawsky, Barefoot running home and back, Kyiv, Rodovid, 2000] (in Ukrainian)

6. Tarnavs'kyj Y. *Īkh nemaie* [poeziyi]. Kyïv, Rodovid, 1999. [Yuriy Tarnawsky, They don't exist, Kyiv, Rodovid, 1999] (in Ukrainian) hrupy, 1970. [Yuriy Tarnawsky, Poetry about nothing and other poems on this subject, New York, New York Group Publishing, 1970] (in Ukrainian)
7. Tarnavs'kyj Y. *Poeziyi pro nishcho i inshi poeziyi na ciu samu temu*, Niu-York, Vydavnyctvo Niu-Yorks'koi

ABOUT THE BODY THAT GREW OUT OF THE SUBMISSIVE BLACK CLOAK: CONCEPTUALIZATION OF BODY IN YURIY TARNAWSKY'S POETRY

Ihor Kotyk

0000-0003-4948-431X

ihrktk@gmail.com

Candidate of Philological Sciences

Ivan Franko Institute of the NAS of Ukraine

Abstract. *The article deals with the peculiarities of bodily images in Yuriy Tarnawsky's poetic writing. Corporeality, as it represented in Tarnawsky's creating, is often disintegrated and reflects an internal struggle of lyrical hero. One of the leitmotifs of the rooted in the existentialism poet's creativity is the vanity, ephemerality of existence. The metaphorization of corporeality to some extent depends on the presence/absence in the depicted body of such phenomena, as pain, wounds etc. The article touches upon the semantic connections of the body and soul, as well as body and creativity. Creativity, according to Tarnawsky, allows the artist to go beyond the limits of his physicality, beyond the limits of time-space coordinates.*

Key words: *Yuriy Tarnawsky, poetry, corporeality, existentialism, metaphorisation of body.*